

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовані особливості неформальної освіти дорослих у Польщі, яка є невід'ємним компонентом "навчання протягом життя".

Обґрунтована думка, що неформальна освіта виступає дієвим інструментом досягнення життєвих цілей та отримання професійних компетентностей дорослим. Детально проаналізовано практику післядипломних освітніх програм у розрізі підвищення кваліфікації та рекваліфікації дорослих.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, неформальна освіта дорослих, післядипломні освітні програми.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються у сучасному світі і в системі освіти зокрема, характеризуються безперервністю і стрибкоподібністю, але саме вони роблять сильний вплив на людей. Сучасна освіта покликана допомогти дорослому бути стійким до змін і здатним до реактивної адаптації на основі навчання протягом життя. Актуалізація неформальної освіти пов'язана зі зміною соціальної ролі освіти в інформаційному суспільстві, переходом від реалізації компенсаторної функції до комплексного індивідуального особистісного розвитку людини.

У цій ситуації виникає гостра необхідність по-новому визначити місце і роль неформальної освіти дорослих у загальній системі освіти, унікальний освітній потенціал якої міг би стати незамінною складовою частиною процесу модернізації освіти.

На сучасному етапі, за даними демографів [1], відбувається "старіння" держав, тобто збільшення чисельності людей поважного віку. Зростання у структурі населення частки похилої людини породжує нові соціальні потреби, в тому числі і потреби в освіті. Серед таких потреб називають трансформацію всіх соціальних інститутів суспільства (освіти, економіки, соціальної і духовної сфери), формування нової культури самосвідомості суспільства, адаптацію людей до мінливих умов, узгодження інтересів у "новому" суспільстві. Це робить актуальним питання про всебічний розвиток дорослої особистості протягом усього життя з урахуванням людського потенціалу, спадкових факторів, національних і соціокультурних традицій. Невипадково все більшу увагу починає приділятися питанням розвитку теорії освіти дорослих, в тому числі і такої її форми як неформальна освіта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З проблем неформальної освіти існує досить значна кількість публікацій, серед яких – роботи

П. Вільямса, Р. Дейва, А. Кроплі, Г. Коль, К. Кнаппера, Ф. Кумбс, М. Ноулза, А. Маслоу, К. Роджерс та ін. Теоретичні аспекти неформальної освіти, як чинника розвитку людського капіталу, стали предметом вивчення у працях В. Андрущенко, В. Давидова, Л. Лук'янової, О. Самодумської, Ю. Укис, Н. Ушенко, О. Шапочкіної та ін. Водночас, комплексні дослідження неформальної освіти країнах ближнього та дальнього зарубіжжя відсутні.

Мета статті – проаналізувати особливості неформальної освіти дорослих у Польській Республіці.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовно, на нашу думку, підійшла до окреслення поняття "неформальна освіта" вітчизняна дослідниця Н. Павлик. У своєму дослідженні "Теорія і практика організації неформальної освіти молоді" [7], у якому автор наводить понад 25 визначень неформальної освіти і застосовує для їх аналізу континент-аналіз із обрахуванням масових часток ключових слів за категоріальними ознаками: цілі, засоби, результати, ознаки, категорії, учасники неформальної освіти. Узагальнення одержаних даних дало можливість автору зробити висновок, що у літературі відсутній єдиний погляд на сутність і зміст неформальної освіти; переважно вона розглядається як організований освітній процес або навчальна діяльність, спрямована на задоволення особистісних пізнавальних потреб учасників поза формальними освітніми установами засобами громадських організацій, курсів та гуртків у груповій формі.

Науковці Д. Плинокос та М. Коваленко відзначають, що неформальна освіта в європейському просторі розглядається як самоосвіта вільних особистостей у рамках "освіти дорослих", "освіти впродовж життя", навчання "з урахуванням поточних потреб", "зв'язку з життям", "гнучких програм, вибору змісту, форм, методів, терміну навчання" [8]. Завдання неформальної освіти – забезпечення формування умінь і навичок, необхідних для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність структурована, має навчальну мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і відбувається усвідомлено. Отримані знання не потребують обов'язкової сертифікації, хоча це в принципі можливо.

І. Кузнецова [4] визначає "неформальну освіту" як освіту поза рамками ормальних навчальних програм або навчальних закладів. У свою чергу, Г. Ключарьов [4] пропонує розглядати неформальну освіту як професійно спрямоване і / або загальнокультурне навчання на платних курсах, у народних університетах, освітніх центрах та центрах неперервної освіти дорослих, на лекторіях, дистанційних курсах без атестації та видачі державного сертифікату (диплому).

У рамках нашого дослідження, неформальна освіта розглядається як соціальна, динамічна, відкрита, варіативна, мобільна система, що реагує на особистісні та професійні потреби дорослої людини. Учасники неформальної освіти, зазвичай, само мотивовані, потребують практичної орієнтації освіти відповідно до особистісних запитів.

У документах Ради Європи підкреслюється, що поняття неформальної освіти включає у себе широкий діапазон знань, умінь та навичок, соціальних і етичних цінностей, таких як права людини, толерантність, забезпечення миру, солідарність і соціальна справедливість, діалог поколінь, гендерна рівність, демократичне громадянство і міжкультурна комунікація та ін. Її головною відмінною особливістю є загальнодоступність – незалежно від віку, статі, рівня освіти.

Неформальна освіта дорослих є найбільш гнучкою, розмаїтою за формою та змістом ланкою системи неперервної освіти. Вона відрізняється нетрадиційним підходом до організації навчально-пізнавальної діяльності дорослого, тісним зв'язком з його виробничим і соціокультурним середовищем, розгорнутим стимулюванням самоосвіти, самовиховання і саморозвитку, незалежно від його професії, віку, місця проживання, проте обов'язково з урахуванням його освітніх потреб та інтересів.

Реалізація можливостей неформальної освіти дорослих вимагає нової стратегії освіти, заснованої на її ефективності, обумовленої:

- 1) високим ступенем мотивації дорослого, тому що спонукальні причини до продовження навчання приховані не стільки у зовнішніх примусових умовах, скільки у внутрішніх імпульсах людської особистості, якими можуть бути інтеріоризовані, осмислені і прожиті зовнішні чинники;
- 2) цілеспрямованістю, свідомістю навчальної діяльності дорослого, що базується в основному на самостійному навчанні;
- 3) цілями навчання;
- 4) гнучкістю, яка необхідна для задоволення різноманітних індивідуальних потреб дорослих через використання аудіо- і відеозасобів, друкованої продукції у якості варіативних форм зв'язку з учнями;
- 5) відносно невисокою платою за навчання (у порівнянні зі школами, закладами вищої освіти та ін.);
- 6) гнучкою системою фінансування неформальної освіти.

Розвиток теорії неформальної освіти здійснюється з урахуванням принципів її організації, визначених "Меморандумом неперервної освіти" країн Європи [6]:

- нові базові знання та навички для всіх як гарантія загального неперервного доступу до освіти з метою отримання і оновлення навичок, необхідних для включення в інформаційне суспільство;
- збільшення інвестицій в людські ресурси, що ставить за мету підняти престиж і позначити пріоритет найважливішого для Європи надбання – людей;
- інноваційні методики викладання і навчання для системи неперервної освіти "завдовжки і шириною" в життя, за допомогою яких дорослий учень перестає бути пасивним реципієнтом інформації, а викладачі перетворюються на консультантів, наставників і арбітрів;
- нова система оцінки отриманої освіти, покликана докорінно змінити підходи до визнання результатів навчальної діяльності у сфері неформальної та інформальної освіти;
- розвиток наставництва і консультування, які сприяють забезпеченню вільного доступу до інформації про освітні можливості в просторі Європи;
- наближення освіти до дорослого учня за допомогою мережі навчальних і консультаційних пунктів, а також інформаційних технологій.

Неперервна освіта у Польщі регулюється Розпорядженням міністра національної освіти від 11 січня 2012 року "Про неперервну освіту у позашкільних формах" [11]. Згідно із цим розпорядженням, неперервна освіта включає навчання дорослих, яке може здійснюватися у формальній та неформальній формах. Тому, неформальна освіта дорослих у Польщі розглядається як будь-який вид організованої та систематичної діяльності, що не співпадає з діяльністю шкіл, університетів та інших закладів освіти, які входять до складу формальної системи освіти; як така, що здобувається у післяробочий час в освітніх закладах, клубах, гуртках і, зазвичай, не передбачає отримання офіційного документа [3].

Неформальна освіта у Польщі є невід'ємною складовою стратегії неперервної освіти – освіти протягом життя. Розроблена Міністерством народної освіти і спорту "Стратегія розвитку неперервної освіти" детально визначає цілі, завдання та способи реалізації ідеї неформальної освіти у Польщі:

- 1) розширення доступу до неперервного навчання,
- 2) підвищення якості неперервної освіти,
- 3) взаємодія і партнерська участь,
- 4) зростання інвестицій у людські ресурси,
- 5) створення інформаційних ресурсів у галузі неперервного навчання та розвиток консультаційних послуг,
- 6) роз'яснення ролі і значення неперервної освіти [12].

У наказі Міністерства народної освіти і спорту, під назвою "Модернізація неперервного навчання та освіти дорослих у Польщі як інтегральних частин освіти протягом усього життя", освіта дорослих визначена як "комплекс просвітницьких процесів (формальних, неформальних та інформальних), які незалежно від змісту, рівня і методів дають можливість набавної освіти у шкільних і позашкільних формах, завдяки чому дорослі люди розвивають свої здібності, збагачують знання, вдосконалюють свою професійну кваліфікацію або здобувають нову професію" [9].

При тому, зауважимо на невисокий рівень участі поляків у неперервній освіті, що (за результатами дослідження А. Климашевської [2]) обумовлено декількома причинами: відсутністю розуміння необхідності підвищення своєї кваліфікації, фінансових ресурсів; браком часу; слабкою підготовкою дорослих учнів, у яких не виховали у школі уміння та навички, необхідні для повноцінного життя у динамічному світі. На основі аналізу звітів ISCED щодо стану неперервної освіти, встановлено що Польща на фоні інших країн має один з найнижчих показників участі дорослих людей у неперервній освіті (нижче 2%), тоді як середній результат у представлених країнах (скандинавські країни, Чехія, Словаччина, та ін.) становив 3,4%. Швейцарія має найвищі показники участі (майже 13%), в той час як у Великобританії і у країнах Північної Європи показники участі у неперервній освіті коливаються у межах 6 – 10%. Результати аналізу наявних програм неформальної освіти дорослих показують, що одні країни (Чехія, Словаччина, Угорщина та і ін.) інвестують у інтенсивну, тривалу підготовку відносно невеликої групи дорослих, інші (Великобританія, Німеччина, Австрія та ін.) – у менш тривалу підготовку більшої кількості дорослих. Польща належить до країн першого типу.

Тому, на думку експертів OECD [3], Польща, для покращання показників участі у неформальній освіті повинна: 1) збільшити участь дорослих у неперервній освіті через підвищення значення їх навчання у політиці зайнятості, 2) залучити інноваційні складові у політику популяризації освіти дорослих, 3) посилити координацію між провайдерами освітніх послуг, 4) забезпечити визнання результатів неформальної освіти дорослих.

Адаптація польської системи неформальної освіти дорослих до вимог сучасного ринку праці, потреб суспільства, що базується на знаннях, а також прийняття європейських масштабів стандартів освіти вимагає постійного удосконалення інструментів досягнення поставлених цілей, а також відповідних інвестицій. Тому необхідність розвитку неформальної освіти дорослих відображена у Народному плані розвитку на 2016-2019 роки та державній програмі розвитку "Освіта та компетенції".

Неформальна освіта дорослих у Польщі включає: післядипломне навчання; професійні кваліфікаційні курси; курси професійної майстерності; загальних компетенцій; позмінне удосконалення теоретичних знань для працівників, які не досягли повноліття; інші курси, що дають можливість отримання і поповнення професійних знань, навичок і кваліфікацій, професійні семінари та стажування, спеціалізовані стажування, професійна практика, кероване самонавчання.

Неформальна освіта може проводитися державними і недержавними закладами освіти, різного роду громадськими організаціями і товариствами, підприємствами фізичних осіб, торговими товариствами, різними фондами; Союзом польського ремесла, Крайовою радою кооператорів, профспілковими організаціями, релігійними організаціями, приватними фірмами, у тому числі одноосібними суб'єктами господарської діяльності, організаціями самоврядування повітів і воєводств. Неформальна освіта у своїй більшості фінансується споживачами освітніх послуг.

Однією з форм неформальної освіти дорослих у Польщі є післядипломні програми навчання – це різноманітні навчальні програми, доступні після отримання вищої освіти. Вони отримують широкий запит від дорослого населення, тому що швидко реагують на потреби ринку праці і можуть легко змінюватися. Післядипломні програми дозволяють розширити/доповнити базис академічної освіти щодо професійних знань і умінь або науковою спеціалізацією; набути абсолютно нової професійної кваліфікації. Дорослі у сучасному світі усе частіше змушені змінювати свою професію як з особистих причин, так і у силу причин, обумовлених ситуацією на ринку праці. Тому післядипломні програми навчання у системі неперервної освіти дорослих відіграють роль програм спеціалізації, які актуалізують/посилюють наявні знання у слухачів.

Зважаючи на це, післядипломні програми навчання дорослих реалізують такі функції неформальної освіти [13]: 1) компенсаційну – відшкодування відсутніх або недостатніх знань, потрібних для правильного виконання професійних завдань; 2) реноваційну – відновлення кваліфікації (пов'язана з актуалізацією умінь і знань у зв'язку з технологічним та технічним прогресом або зі зміною оснащення робочого місця); 3) реконструкційну – прокиди творчої активності дорослого з метою удосконалення власного робочого місця та організації праці.

Зазначимо, що у Польщі питання навчання на курсах післядипломної освіти, регулює Закон "Про вищу освіту", який визначає його як форму освіти, на яку приймаються кандидати, які мають кваліфікацію як мінімум першого рівня, отриману у закладі вищої освіти, науковому інституті Польської академії наук, науково-дослідному інституті або Медичному

центрі післядипломної освіти. Навчання на післядипломних курсах закінчується отриманням післядипломної кваліфікації. Заклад вищої освіти може реалізовувати програми післядипломної освіти, якщо вона пов'язана хоча б з одним напрямком його освітньої діяльності. Утім, якщо програма післядипломної освіти виходить за рамки освітньої діяльності закладу вищої освіти, то для її реалізації потрібна згода міністра. Післядипломні програми, відповідно до Закону, мають тривалість не менше двох семестрів. Післядипломна освітня програма повинна давати можливість слухачеві отримати не менше 60 балів ECTS, причому заклад вищої освіти зобов'язаний визначити результати навчання і способи їх верифікації та документування. Закінчення програми підтверджується відповідним дипломом, сертифікатом або свідоцтвом.

На нашу думку, післядипломні освітні програми досить приваблива форма неформальної освіти дорослих у Польщі. Таке навчання дає можливість дорослим засвоїти знання за відносно короткий час (у порівнянні з програмами вищої освіти I і II ступенів). На додаток, післядипломні освітні програми відповідають на потреби ринку праці щодо підвищення кваліфікації, удосконалення і навіть перекваліфікації, оскільки закінчення післядипломних освітніх програм супроводжується отриманням нової професійної кваліфікації. Можливим є одночасне навчання на різних за змістом післядипломних освітніх програмах, що свідчить про відповідність даної форми вимогу неперервної освіти, яка декларує принцип необхідності всебічного розвитку й активності особистості. Така форма неформальної освіти характеризується високою мобільністю, оскільки польські післядипломні освітні програми у своїй більшості відповідають європейським рамкам кваліфікації, а отже, визнаються в інших країнах. Вона повністю відповідає вимогам доступності, гнучкості та відкритості освіти. Крім того, немає вікового бар'єру, який унеможлилював би навчання за такої неформальної форми освіти, а отже, реалізується принцип освіти протягом життя незалежно від віку. Єдиним обмеженням при проходженні післядипломної освітньої програми є попередня підготовка, оскільки потрібна наявність вищої освіти на рівні хоча б ліценціатури (бакалаврату).

Отже, як показує огляд форм неформальної освіти у Польщі, усі вони спрямовані на самостійність і самореалізацію дорослого; концентрацію на професійних цілях, проблемах й завданнях; на практичному застосуванні нових знань; врахуванні професійного та особистого досвіду, конкуруючих інтересів (соціальних, часових, фінансових) та ін., у результаті чого останній набуває необхідних йому компетенцій.

Висновки. Таким чином, аналіз особливостей неформальної освіти дорослих у Польщі показав, що вона є варіативною та гнучкою, вибудовується відповідно до освітніх запитів дорослого учня (отримання

середньої освіти, працевлаштування, підвищення кваліфікації, перепідготовка та ін.). До перспектив подальших досліджень відносимо аналіз перспективних практик неформальної освіти дорослих у Польщі та в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Глобализация и образование : сб. обзоров / отв. ред. С. Л. Зарецкая. М.: ИНИОН РАН, 2001. 143 с.
2. Клим-Климашевска Анна Организация непрерывного образования взрослых в Польше // Непрерывное образование: XXI век. 2015. №1 (9). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-nepreryvnogo-obrazovaniya-vzroslyh-v-polshe> (дата обращения: 04.02.2019).
3. Куля Эв. Проблемы непрерывного образования в Польше на фоне избранных европейских стран // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. 2006. №. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-nepreryvnogo-obrazovaniya-v-polshe-na-fone-izbrannyh-evropeyskih-stran> (дата обращения: 04.02.2019).
4. Кузнецова И. Обучение социальному проектированию: глоссарий URL: <http://voluntary.ru/dictionary/875/> (дата обращения 30.01.2019).
5. Ключарев Г. А. Новая неграмотность и перспективы исследований образования взрослых // Обновление России : трудный поиск решений : сб. ст. М. : Рос. независимый ин-т социал. и нац. пробл., 2000. Вып. 8.
6. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза. URL : http://www.znanie.org/journal/n1_01/nepreriv_obraz.html (дата обращения: 10.09.2018).
7. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.
8. Плинокос Д. Д. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи / Д. Д. Плинокос, М. О. Коваленко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 29. С. 53-60. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2016_29_9 (дата звернення 30.01.2019)
9. Рапорт Модернизация непрерывного обучения и обучения взрослых в Польше как интегральных частей учебы в течение всей жизни, Министерство Народного Образования и Спорта, Варшава 2003, с.1.
10. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шапочкіна Ольга Володимирівна ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. К., 2012. 20 с
11. Rozporzdzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, dnia 17 lutego 2012 r. poz. 186).
12. Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2020. Dokument przyjęty przez Rade Ministrow 8 lipca 2003 r. URL : <http://www.menis.gov.pl>
13. Półturzycki J. Akademicka edukacja dorosłych. Warszawa, 1994. – S. 143–144.

Oksana Samojlenko. Nieformalna edukacja dorosłych w Polsce.

W artykule analizowana została specyfika nieformalnej edukacji dorosłych w Polsce jako integralna część "uczenia się przez życie". Uzasadniono, że edukacja nieformalna jest skutecznym narzędziem do osiągnięcia celów życiowych i zdobywania kompetencji zawodowych dla dorosłych. Analizuje się praktykę podyplomowych programów edukacyjnych w kontekście rozwoju zawodowego i kształcenia dorosłych.

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, kształcenie dorosłych, nieformalna edukacja dorosłych, podyplomowe programy edukacyjne.

Oksana Samoilenko. Non-formal Adult Education in Poland.

The article analyzes the peculiarities of non-formal adult education in Poland, which is an integral part of lifelong learning. It is grounded that informal education is an effective tool for achieving life goals and gaining professional competencies for adults. The practice of postgraduate educational programs in the context of professional development and adult retraining is analyzed in detail.

Key words: continuous education, adult education, non-formal adult education, postgraduate educational programs.